

Resistance Discourse Analysis in *Nafthat al-Masdur* by Zaydari Nasavi Based on Laclau and Mouffe's Discourse Theory

Sahar Jamshidi Rostami¹, HosseinAli Ghobadi², GholamHossein
GholamHosseinZadeh³, SeyedMohsen Alavipour⁴

1. Ph.D. Candidate, Department of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. E-mail: sahar_jamshidi@modares.ac.ir

2. Corresponding Author, Professor, Department of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. E-mail: hghobadi@modares.ac.ir

3. Professor, Department of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. E-mail: gholamho@modares.ac.ir

4. Associate Professor, Department of Political Sciences, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran. E-mail: alavipour@ihcs.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received 17 June 2025

Received in revised form 11

August 2025

Accepted 20 August 2025

Published online 30 August
2025

Keywords:

Discourse Analysis,

Ideal Shahriar,

Laclau and Mouffe,

Resistance,

Nafthat al-Masdur

Objective: *Nafthat al-Masdur*, authored by Shahab al-Din Mohammad Khurandzi Zaydari al-Nasavi during the early years of the Mongol invasion of Iran, reflects some of the earliest cultural responses to this crisis. The present study, based on Laclau and Mouffe's theory of discourse analysis, aimed to examine the formation of the discourse of resistance in this work.

It sought to answer the following questions: what are the central signifiers in the articulation of the discourse of resistance in *Nafthat al-Masdur*, and how is Zaydari's encounter with the Mongol invasion represented in the text?

Methods: This study employed a descriptive-analytical method and was conducted utilizing library sources, digital repositories, and related materials.

Results: The findings indicated that *Nafthat al-Masdur* functions as a form of resistance literature. Through the articulation of the signifiers of religion, homeland, destiny, and the struggle for honor around the central nodal point of the "ideal Shahriar (sovereign)", Zaydari constructs a discourse that contributes to the symbolic healing of the trauma of defeat and revitalizing Iranian identity.

Conclusion: Jalal al-Din Khwarazmshah is positioned as the ideal Shahriar. By foregrounding Jalal al-Din's character, emphasizing his virtues, and downplaying his faults, Zaydari endeavors to uphold a discourse of resistance against Mongol hegemony.

Cite this article: Jamshidi Rostami, Sahar, Ghobadi, HosseinAli, GholamHosseinZadeh, GholamHossein, Alavipour, SeyedMohsen (2025). Resistance Discourse Analysis in *Nafthat al-Masdur* by Zaydari Nasavi Based on Laclau and Mouffe's Discourse Theory. *Journal of Resistance Literature*, 17 (32), 127-146
<http://doi.org/10.22103/jrl.2025.24884.3029>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.24884.3029>

1- Introduction

This study analyzed the discourse of resistance in *Nafthat al-Masdur*, authored by Shahab al-Din Mohammad Zaydari al-Nasavi in the early years of the Mongol invasion of Iran. In this study, Zaydari is considered a subject who plays a role in shaping the discourse of resistance, and the salient components foregrounded within this discourse were examined. The main objective was to explore how the discourse of resistance is constituted in *Nafthat al-Masdur*. To this end, the study investigated the way Jalal al-Din Khwarazmshah is articulated as an “ideal Shahriar”, a role that becomes a central signifier or discursive kernel around which the entire discourse is organized and through which meaning is stabilized.

2-Method

The methodological framework of this study was grounded on Laclau and Mouffe’s theory of discourse. This framework was selected for its efficiency in analyzing how meaning is constructed, contested, and relatively stabilized within a specific socio-historical context through the articulation of linguistic elements. The study employed a qualitative textual analysis approach, conducting a close reading of the text to identify its key signifiers and map the network of structural relations among them. The core analytical concepts guiding this study included the central signifier (represented in this work by the ideal Shahriar), floating signifiers (such as religion, homeland and territory, destiny, and the struggle for honor), articulation, and othering. This approach enables the researcher to examine the texts’ underlying meaning-making processes.

3-Discussion

The discourse analysis revealed that Zaydari Nasavi successfully constructs a discourse of resistance in which Jalal al-Din occupies the position of the central signifier as the “ideal shahriar”. Around this nodal point, other elements are articulated. By foregrounding virtues such as courage, faith, and loyalty, and simultaneously downplaying or justifying his errors, Zaydari transforms Jalal al-Din into an ideal symbol of resistance and the embodiment of a lost identity. Regarding the other signifiers, religion functions both as a motivating force and a source of consolation. Homeland is defined primarily through its association with the “ideal shahriar”, rather than merely as a geographical entity. Fate and destiny, through their emphasis on the contingency of the Mongol victory, sustain the possibility of return and the hope for the future. The struggle for honor gains significance insofar as it is a struggle on behalf of one’s own people. Furthermore, the discourse is organized according to the logic of antagonism and otherness. The Mongols are portrayed as the “radical Other” inhuman, infidel, and savage. Zaydari, by constructing a chain of equivalence, aligns internal traitors and defeated collaborators with the Mongols, thus excluding them from the discourse of the “self.” Through this strategy, he relieves Jalal al-Din (the kernel of the discourse of resistance) of responsibility for defeat, attributing it instead to marginal elements.

4-Conclusion

Consequently, it can be inferred that *Nafthat al-Masdur* by Zaydari is not merely a recounting of historical events; rather, it constitutes a discursive project aimed at constructing meaning out of catastrophe and resisting passivity and despair. Through the strategic articulation of floating signifiers around the central signifier of the ideal Shahriar, and by establishing clear boundaries

and mechanisms of othering, Zaydari creates a discourse that functions as a therapeutic, motivational, and integrative force for a defeated people. This discourse transforms historical defeat into a site for ideological reproduction and the preservation of symbolic dignity. Overall, it appears that Zaydari, at a time when Iranians were overwhelmed by grief and shock following the brutal Mongol invasion, succeeded in constructing a discourse of resistance centered on the ideal Shahriar as the central signifier, thereby seeking to heal and mitigate the consequences of defeat.

مجله علمی ادبیات فارسی

دانشگاه شهید بهشتی، تهران

تحلیل گفتمان مقاومت در نفثه‌المصدر زیدری نسوی

بر اساس نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موف

سحر جمشیدی رستمی^۱، حسینعلی قبادی^۲، غلامحسین غلامحسین زاده^۳، سیدمحسن علوی پور^۴

۱. دانشجوی دکتری، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران. رایانامه: sahar_jamshidi@modares.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، استاد، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران. رایانامه: hghobadi@modares.ac.ir

۳. استاد، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران. رایانامه: gholamho@modares.ac.ir

۴. دانشیار، بخش علوم سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران. رایانامه: alavipour@ihcs.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: کتاب نفثه‌المصدر، اثر شهاب‌الدین محمد خرنذری زیدری نسوی، که در سال‌های نخستین حمله مغول به ایران نوشته شده، بازتاب‌دهنده نخستین واکنش‌های فرهنگی به این بحران است. پژوهش حاضر به منظور تحلیل چگونگی شکل‌گیری گفتمان مقاومت در این اثر، بر اساس نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موف انجام شده است و می‌کوشد به این پرسش پاسخ دهد که دال‌های محوری در صورت‌بندی گفتمان مقاومت در نفثه‌المصدر چیست و مواجهه زیدری با حمله مغول، چگونه در نفثه‌المصدر نمود یافته است؟
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۳/۲۷	روش: این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و بر مبنای منابع کتابخانه‌ای، منابع مجازی و... انجام شده است.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۵/۲۰	یافته‌ها: نتیجه این است که نفثه‌المصدر به مثابه ادبیات مقاومت جلوه کرده است و زیدری توانسته است با مفصل‌بندی دال‌های دین، وطن، قضا و قدر و مبارزه برای شرافت حول محور دال مرکزی شهریار آرمانی، گفتمانی را شکل دهد که به ترمیم آثار شکست و احیای هویت ایرانی کمک کند.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۵/۲۹	نتیجه‌گیری: جلال‌الدین خوارزمشاه در جایگاه شهریار آرمانی قرار می‌گیرد و زیدری با برجسته‌سازی شخصیت جلال‌الدین، تأکید بر ویژگی‌های مثبت او و تخفیف خطاهای او سعی دارد در قالب گفتمان مقاومت در برابر سیطره مغول ایستادگی کند.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۶/۸	مغول ایستادگی کند.
کلیدواژه‌ها: تحلیل گفتمان، شهریار آرمانی، لاکلاو و موف، مقاومت، نفثه‌المصدر.	

استناد: جمشیدی رستمی، سحر؛ قبادی، حسینعلی؛ غلامحسین زاده، غلامحسین؛ و علوی پور، سیدمحسن. (۱۴۰۴). تحلیل گفتمان مقاومت در نفثه‌المصدر بر اساس نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موف. *ادبیات بارداری*، ۱۷ (۳۲)، ۱۴۶-۱۲۷.

<http://doi.org/10.22103/JRL.2025.24884.3029>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

۱- مقدمه

شهاب‌الدین محمد خرنذری زیدری نسوی در سال‌های آغازین حمله مغول، دو اثر نوشته است: *نفثه‌المصدر* (۶۳۲ق.ه) و *سیرت جلال‌الدین منکبرنی* (۶۳۹ق.ه) که هر دو برای دریافت اوضاع ایران در آن دوره حائز اهمیت هستند. از سویی، بررسی کنش‌های ایرانیان در تاریخ این سرزمین، حکایت از این دارد که ایرانیان و به‌خصوص نخبگان، همواره تلاش کرده‌اند در بحران‌ها و شکست‌ها هویت ایرانی خود را حفظ کنند و به کمک آن، از بحران‌ها گذر کنند و به‌نوعی بستری فراهم کنند که به باززایی هویت ایرانی بینجامد. تمثیل «سرو» که فرای^۱ برای ایران به کار برده یا «مشعلی تابناک و درخشان» که «هیچ‌گاه به خاموشی نگرایید» که رنه گروسه^۲ به کار برده است (کربن و همکاران، ۱۳۸۱: ۲۷)، به همین نکته اشاره دارد.

همواره پس از هر شکست، در برابر تهاجم خارجی یا در عرصه اقتصاد، حوادث طبیعی و... بخشی از سرمایه‌های مادی و معنوی یک ملت از بین می‌رود؛ اما آنچه شایسته تأمل و تحلیل است، چگونگی برخاستن و گذر کردن از ضربات و لطامات بحران است که بخشی از آن در ادبیات پایداری ملت‌ها بازنمایی می‌شود. در پژوهش حاضر، بر نقش ادبیات در تسهیل بازیابی خود و گذر از بحران‌ها تأکید می‌شود.

پژوهش‌ها درباره آثار نوشته‌شده بعد از حمله مغول، بیشتر، آثاری را در نظر داشته‌اند که در دوره به‌ثبات رسیدن ایلخانان نوشته شده‌اند؛ اما در این پژوهش، به ابتدای حمله توجه شده است. به عبارت دیگر، نخستین حرکات فرهنگی برای پایداری در برابر مغولان، مسئله اصلی پژوهش حاضر است و از این نظر، *نفثه‌المصدر*، مأخذی معتبر و شایسته توجه است. در حقیقت، پژوهش حاضر در پی این است که نشان دهد زیدری در *نفثه‌المصدر* با شکل‌دهی گفتمان مقاومت، قصد کاهش و تلطیف آثار شکست بر اثر حمله مغول را داشته است. ضمن اینکه به مختصات گفتمان مقاومت در این اثر پرداخته می‌شود که به‌این منظور، پژوهش حاضر از نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موف بهره می‌گیرد. لاکلاو و موف عقیده دارند، سوژه، هویت خود را از طریق بازنمایی به‌شکل گفتمانی کسب می‌کند. می‌توان گفت در پژوهش حاضر بر نگاه نخبگانی تأکید می‌شود و زیدری، سوژه‌ای در نظر گرفته می‌شود که در شکل‌دهی گفتمان مقاومت نقش ایفای کند و در نهایت، پژوهش حاضر در پی بررسی و تحلیل مؤلفه‌هایی است که در این گفتمان برجسته می‌شوند. پژوهش حاضر می‌کوشد به این پرسش‌ها پاسخ دهد: دال‌های محوری در صورت‌بندی گفتمان مقاومت در *نفثه‌المصدر* چیست؟ و مواجهه زیدری با حمله مغول، چگونه در *نفثه‌المصدر* نمود یافته است.

۱-۱. بیان مسأله

نظر به اینکه حمله مغول در ابعاد مختلف سیاسی، فرهنگی و اجتماعی آثار سوئی بر جای گذاشته است، بررسی چگونگی شکل‌گیری گفتمان مقاومت در این دوره که از دل آن، از بار شکست در تمامی این ابعاد کاسته شود و از فروپاشی پیش‌گیری شود، ضروری به‌نظر می‌رسد. اشاره این نکته لازم است که در پژوهش‌هایی که به این دوره پرداخته‌اند، به ابتدای حمله مغول و خاصه متن *نفثه‌المصدر* از این زاویه توجه نشده است. مهم‌ترین پرسش این پژوهش این است که دال‌های محوری در صورت‌بندی گفتمان مقاومت در *نفثه‌المصدر* چیست و مواجهه زیدری با حمله مغول، چگونه در *نفثه‌المصدر* نمود یافته است؟

1. Richard N Frye

2. René Grousset

۱-۲. پیشینه پژوهش

آثار زیادی در سال‌های اخیر دربارهٔ *نفته‌المصدر* نوشته شده است که به چند مورد از مهم‌ترین آن‌ها و نزدیک‌ترینشان به پژوهش حاضر اشاره می‌شود:

حکیم‌آذر (۱۳۹۴) در مقاله «تحلیل محتوای *نفته‌المصدر* نسوی» درون‌مایه‌های اخلاقی و سرچشمه‌های نظری اخلاقی-تربیتی زیدری را بررسی می‌کند و هدف او دستیابی به سرچشمهٔ نگرش‌ها و آموخته‌های اخلاقی زیدری و تعیین آبخورهای ذهنی او در نوع برخورد به‌زعم نویسنده «انفعالی» با مصیبت مغول است.

ریاحی‌زمین و جمالی (۱۳۹۴) در مقالهٔ خود با نام «نگاهی به تصویرپردازی در *نفته‌المصدر*» به این نتیجه دست یافتند که زیدری با «شکل‌دهی کانون‌های تصویری خاص در کنار تصاویر پراکندهٔ موجود در متن»، «تقویت تصویرپردازی از طریق اجزای کلام» و «بهره‌گیری از توانمندی‌های زبانی و بیانی نثر»، به تصاویری دست می‌یابد که یا تجربهٔ هنری او را بازمی‌نماید یا نتیجهٔ آن همدلی و همراهی مخاطب است.

خدادادیان و اسداللهی (۱۳۹۸) در مقاله «تحلیل *نفته‌المصدر* از منظر نشانه‌شناسی فرهنگی» بازنمایی رمزگان‌های زبان، کمیت، حرکت، دین، ابزار و معماری را در ارتباط با «خود» و «دیگری» بررسی کرده‌اند. در چند پژوهش نیز نگاهی نزدیک به نگاه پژوهش حاضر به *نفته‌المصدر* اتخاذ شده است که البته از نظر روش و چهارچوب با این پژوهش متفاوت هستند؛ از جمله:

حبیبی‌زاده و برجساز (۱۳۹۷) در مقالهٔ خود با عنوان «حسرت بر گذشته از بن‌مایه‌های اصلی ادبیات پایداری در *نفته‌المصدر*» به این نتیجه رسیده‌اند که زیدری با بهره‌گیری از شگردهای زبانی، عاطفه و اندیشهٔ قوی، جلوه‌های پایداری را در اثر خود نشان داده است.

شریف‌پور و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «واکاوی نموده‌های مبارزه و پایداری در *نفته‌المصدر*» در سطح لفظ و محتوا به مصادیق پایداری پرداخته‌اند و مؤلفه‌هایی چون وطن‌دوستی، دریغ و افسوس بر گذشته و انتقاد از روزگار نامساعد را در این زمینه استخراج و تحلیل کرده‌اند.

نصیری و طالبیان (۱۴۰۱) در مقاله «نگاهی انتقادی بر *نفته‌المصدر* از منظر تحلیل گفتمان نورمن فرکلان» چنین نتیجه‌گیری کرده‌اند که در این اثر، گفتمان جبر و خیانت کارگزاران حکومتی و طبقهٔ فرودست، بر گفتمان گله و شکایت از روزگار و استبداد و غارتگری مغولان اولویت دارد.

درباب نظریهٔ تحلیل گفتمان لاکلائو و موف، و کاربست آن در متون و پدیده‌های اجتماعی نیز آثار زیادی نوشته شده که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

هادیان و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش خود گفتمان شعوبیه را در آرای ناصر خسرو به‌کمک الگوی تحلیل گفتمان لاکلائو و موف تحلیل کرده‌اند. صدراپی و صادقی (۱۳۹۷) در پژوهشی، گفتمان ناسیونالیستی را در اشعار احمد شاملو با روش لاکلائو و موف تحلیل کرده‌اند. داوودی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود، برپایهٔ نظریهٔ گفتمان لاکلائو و موف به منازعات گفتمانی در غزلیات حافظ پرداخته‌اند.

۱-۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر، پژوهشی کیفی به شمار می‌رود که در آن با روش توصیفی-تحلیلی، محتوا تحلیل می‌شود. در این پژوهش، با ابزار کتابخانه‌ای و اسناد موجود و کتاب‌ها و مقالات معتبر علمی، نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موف، معرفی و تبیین می‌شود و پس از بحث و بررسی و ارزیابی متن منتخب، یعنی نفثه‌المصدر، نمود مؤلفه‌های تعریف شده در چهارچوب نظریه لاکلاو و موف در متن، بررسی و تحلیل می‌گردد.

۱-۴. مبانی نظری

نظریه پردازان بسیاری حول «تحلیل گفتمان» به پژوهش و بررسی آثاری اعم از متون نوشتاری و پدیده‌های اجتماعی دست زده‌اند. از مهم‌ترین نظریه پردازان حوزه گفتمان، ارنستو لاکلاو^۱ و شانتال موف^۲ هستند که پژوهش حاضر، چهارچوب نظری خود را از آثار آن‌ها اتخاذ کرده است.

ریشه نظریه لاکلاو و موف را می‌توان در مارکسیسم و زبان‌شناسی سوسوری بازجست. نقطه آغازین کار لاکلاو و موف، با مفهوم گفتمان در آثار فوکو بوده است؛ به این شکل که در تعبیر آن‌ها «هر گفتمان، بخش‌هایی از حوزه اجتماع را در سیطره خود گرفته و به واسطه در اختیار گرفتن ذهن سوژه‌ها، به گفتارها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها شکل می‌دهد» (سلطانی، ۱۳۸۳: ۱۵۵)؛ ولی آنها از نظریات سوسور، دریدا، بارت، لاکان، گرامشی و آلتوسر نیز بهره بردند و در نهایت، به نظریه تحلیل گفتمان، شکل بخشیدند. برای نمونه، «مفهوم قدرت فوکو را وارد نظریه گفتمان خود کردند و به این ترتیب به گفتمان، نیرویی پیش‌راننده بخشیدند؛ اما به نظر می‌رسد آنها به جای «حکم» فوکو از «نشانه» سوسور برای توضیح ساختار گفتمان استفاده کردند» (همان).

نگاه لاکلاو و موف به مارکسیسم، نگاهی کاملاً انتقادی است و حتی تعبیر هژمونی گرامشی را به خدمت نظریه خود درآورده‌اند که در ادامه به‌طور مفصل توضیح داده می‌شود. در اینجا ذکر این نکته، ضروری است که به‌کارگیری نظریه‌هایی که عموماً در جوامع غربی بسط یافته‌اند، در جامعه ایرانی و متون فارسی چالش‌هایی به همراه دارد. یکی از نکاتی که باید در نظر داشت، بومی‌سازی نظریه‌هاست. برای نمونه، لاکلاو و موف در آثار خود از قومیت و جنسیت، سخن می‌گویند، در حالی که چنین مباحثی در دوره مورد بحث پژوهش حاضر موضوعیت ندارد؛ به همین منظور، چنین بخش‌هایی کاملاً کنار گذاشته می‌شود.

نظر به اینکه ریشه تحلیل گفتمان از سویی به زبان‌شناسی ساختارگرای سوسوری بازمی‌گردد، می‌توان ادعان کرد که در تحلیل گفتمان، بر نقش زبان در برساخت واقعیت تأکید می‌شود. نه به این معنا که پژوهشگر تحلیل گفتمان به واقعیت قائل نیست، بلکه به این معنا که از نظر او، معنابخشی در بستر گفتمان محقق می‌شود. به عبارت بهتر، لاکلاو و موف همواره قائل به نقش وساطت برای نظام‌های معنایی هستند و برخلاف نظر عده‌ای از منتقدان که تصور می‌کردند در نظریه لاکلاو و موف واقعیتی وجود ندارد، آنها می‌گویند دسترسی به پدیده‌های اجتماعی و فیزیکی «موجود» با وساطت نظام‌های معنایی در قالب گفتمان‌هاست (ن.ک. یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۷۰).

هویت و به ویژه، هویت ایرانی که در این پژوهش بدان پرداخته می‌شود، به این شکل با تحلیل گفتمان پیوند می‌یابد که لاکلاو و موف اساساً هویت را محصول فرایندهای گفتمانی می‌دانند.

1. Ernesto Laclau

2. Chantal Mouffe

۱-۴-۱. مؤلفه‌های تحلیل گفتمان لاکلاو و موف

مفصل‌بندی^۱

لاکلاو و موف، «مفصل‌بندی» و «گفتمان» را به صورت وابسته به هم، معنایی کنند. به عبارتی، عمل ارتباط دادن عناصر پراکنده در یک گفتمان، عمل مفصل‌بندی است و گفتمان همانا با مفصل‌بندی عناصر پراکنده، شکل می‌گیرد. در عمل مفصل‌بندی، دال‌های اصلی که نشانه‌هایی بی‌محتوا هستند، با سایر نشانه‌ها ترکیب می‌شوند و در مقابل هویت‌های منفی دیگری قرار می‌گیرند که به نظر می‌رسد تهدیدکننده آن‌ها باشند. یعنی گفتمان، «عناصر» شناور را جمع می‌کند و به «وقته» تبدیل می‌کند و تمایزهای آن‌ها را کاهش می‌دهد و برعکس، بر تمایز با غیر تأکید می‌کند. عمل مفصل‌بندی به معنی تثبیت دائمی معنا در بستر گفتمانی نیست و لاکلاو و موف به عینیت بخشی قائل نیستند؛ بلکه مطابق نظریه گفتمان آن‌ها، ما عینیت را از طریق «تولید گفتمانی معنا»^۲ می‌سازیم (ن.ک. یورگسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۵۵).

دال مرکزی^۳

گره‌گاه، هسته گفتمانی یا دال مرکزی، نشانه‌ای است که سایر نشانه‌ها حول آن منظم می‌شوند (یورگسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۵۷). به تعبیر لاکلاو و موف، «گفتمان از طریق تثبیت نسبی معنا، حول یک دال مرکزی شکل می‌گیرد» (Laclau and Mouffe, ۱۹۸۵: ۱۱۲).

عناصر^۴ و وقته‌ها^۵

نشانه‌ها پیش از اینکه در قالب گفتمان، معنادهی شوند؛ عنصر نامیده می‌شوند و پس از آنکه در قالب گفتمان مفصل‌بندی شدند، وقته نام می‌گیرند. این وقته‌ها ممکن است چندین معنا داشته باشند؛ اما در طی مفصل‌بندی، یک معنای موقت اخذ می‌کنند. از سویی، مطابق نظریه لاکلاو و موف، معانی طردشده به حوزه گفتمان‌گویی^۶ می‌روند. منظور از حوزه گفتمان‌گویی^۶ حوزه‌ای است که دال پیش از مفصل‌بندی به آن تعلق داشته است (ن.ک. سلطانی، ۱۳۸۳: ۱۶۳).

ضدیت^۷ و غیریت^۸

هر گفتمانی با تفاوت‌هایش با دیگر گفتمان‌ها تعریف می‌شود. اساساً هویت در تقابل با غیر، معنا می‌یابد و گفتمان نیز در پی بنای هویتی است که با گفتمان‌های دیگر، در ضدیت و غیریت باشد. لاکلاو می‌گوید: «هر گفتمان در تضاد با گفتمان‌های دیگر سعی دارد واقعیت را به گونه‌ای دیگر تعریف کند» (Laclau, ۱۹۹۳: ۲۸۲). درحقیقت، این عمل غیریت‌سازی، بخش مهمی از شکل‌گیری یک گفتمان است؛ به این شکل که با ایجاد تقابل با دشمن یا غیر، هویت خود را برجسته می‌کند.

منطق هم‌ارزی^۹ و منطق تفاوت^{۱۰}

در منطق هم‌ارزی، بر شباهت‌های دال‌های به ظاهر دور از هم تأکید می‌شود و تفاوت‌ها نادیده گرفته می‌شود و در منطق تفاوت، بر تفاوت‌ها و تمایزها تأکید می‌شود و چنین است که «برجسته‌سازی» و «به‌حاشیه‌رانی» اتفاق می‌افتد؛ به این شکل که دال‌های حوزه

1. articulation

2. discursive production of meaning

3. Nodal point

4. elements

5. moments

6. Field of discursivity

7. antagonism

8. otherness

9. The logic of equivalence

10. The logic of difference

گفتمانی خودی، برجسته می‌شود و دال‌های گفتمان رقیب به حاشیه رانده می‌شود (ن.ک. Laclau and Mouffe, ۱۹۸۵: ۱۲۷).

۲- بحث

زیدری نفثه‌المصدر را در وضعیتی نوشته است که یأس و ناامیدی، همه را فرا گرفته بود و گاه خود نیز اذعان می‌کند که تسلیم، از روی ناچاری بوده است: «والجَدُّ یُعْنِ عَنكَ لَا الْجِدُّ» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۳۸). همچنین، همواره خود را از اطرافیان نیز جدا می‌کند و به‌نوعی موقعیت خود را چنین توجیه می‌کند که در چنین شرایطی چاره‌ای جز این نبود. «در شهر کوران، دست به دیده باز نهادم و مصلحت کلی فرا آب داد» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۴۰). اما آنچه اهمیت دارد، تلاشی است که برای شکل‌دهی گفتمان مقاومت در بستر ادبیات انجام می‌گیرد. در واقع، در پژوهش حاضر، به چگونگی روایت تاریخ پرداخته می‌شود.

یکی از روش‌ها در تحلیل گفتمان، تبارشناسی گفتمانی واحد است. روش دیگر این است که گفتمان در فضای تخصص و تقابل با گفتمان یا گفتمان‌های دیگر، بررسی شود. در پژوهش حاضر، گفتمان غالب یا فعال، گفتمان مغول است؛ گفتمانی که هم قدرت به‌معنای فوکویی آن را در دست دارد و هم سلطه شمشیرها از آن اوست. در چنین موقعیتی، مقاومت در برابر سلطه مغول در یک بستر گفتمانی شکل می‌گیرد. پیش از ورود به بحث مؤلفه‌های گفتمان مقاومت، بهتر است به گفتمان مسلط اشاره‌ای شود. همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، نفثه‌المصدر از نخستین حرکات فرهنگی پس از حمله مغول است و تبیین گفتمان مغول هنوز وارد فضای گفتمانی نشده است. به‌نوعی درست است که زیدری، گفتمان مقاومت خود را در تقابل با گفتمانی می‌سازد؛ اما باید توجه کرد که گفتمان پذیرنده مغول‌ها هنوز تثبیت نشده است و زیدری نیز در کتاب خود به‌کلی آن را نادیده می‌گیرد و امکان پذیرفته‌شدن آن‌ها را دور از ذهن می‌بیند. تصویری که از مغولان ارائه می‌دهد نیز هم‌سو با این نکته است. در نفثه‌المصدر، مغولان نه آدمی‌زاد، بلکه دیو یا انسان‌نمایی همچون قوم یاجوج و ماجوج تصور می‌شوند؛ برای نمونه، «دیوان در جای اصحاب دیوان تمکن یافته» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۹۴) یا «دیو بر تخت سلیمان نشست و انگشترین، نی» (همان: ۵۰). در واقع، یکی از مختصات گفتمان مغول، انسان نبودن است. مؤلفه مهم دیگر، خارج‌بودن از دایره اسلام است؛ به‌این‌شکل که زیدری همواره آن‌ها را «ملاعین» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۱۱) یا «ملاعین دوزخی» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۵۲) می‌خواند و مبارزه با آن‌ها را مبارزه با کفر و در راه اسلام می‌داند. برای نمونه «در خیبر کفار بسته شد و حیدر، نی» (همان: ۵۰). نکته مهم دیگر در این گفتمان، توحش بی‌حدوحصر است که در وصف‌های زیدری از شهرها بعد از حمله مغول مشاهده می‌شود؛ برای نمونه، در وصف خوی می‌گوید: «خراب‌آباد خوی که چندی معماران تاتار به‌تازگی بنا نهاده بودند و گل آن تا بیشتر پاید، به خون دل سرشته و اساس آن تا بسیار ماند، بر استخوان نهاده...» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۹۳) یا در وصف آذربایجان می‌نویسد: «به خنادق آن به‌جای آب، خون در بستند و حوالی آن بر مثال پالیزبانان سر به سر باز نهاد» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۱۰۲). آنچه بیان شد، توضیحاتی اشاره‌وار از گفتمان مغول در بیان زیدری بود. در چنین وصفی، پذیرش مغولان را دورتر از آنچه هست، نشان می‌دهد. می‌توان این نوع بیان را با بیان جوینی در تاریخ جهانگشای قیاس کرد، آنجا که مقاومت جلال‌الدین را «شور و آشوب» و «عناد و لجاج» (جوینی، ۱۳۸۷، ج: ۱، ۳۱۰) می‌نامد یا آنجا که از حمله مغول بنابر قول رکن‌الدین امام‌زاده چنین تعبیر می‌کند: «باد بی‌نیازی خداوند است که می‌وزد. سامان سخن گفتن نیست» (جوینی، ۱۳۸۷، ج: ۱: ۲۸۱). در طی بحث و در خلال بیان مؤلفه‌های گفتمان مقاومت در نفثه‌المصدر به گفتمان مغول نیز که در تقابل با گفتمان مقاومت است، پرداخته می‌شود.

۲-۱. مؤلفه‌های گفتمان مقاومت در نفثه‌المصدر

۲-۱-۱. دال «شهریار آرمانی» به مثابه هسته گفتمانی

جایگاه شاه در اندیشه سیاسی ایرانیان، جایگاه درخور توجهی است. به نوعی می‌توان شاه را نماد قدرت و انسجام یک کشور دانست. ایران به لحاظ موقعیت استراتژیک و ژئوپولیتیکش همواره به مثابه دروازه شرق و غرب عمل کرده و این تبعاتی داشته است؛ از جمله اینکه این سرزمین همواره هدف دست‌درازی دشمن خارجی بوده است. نکته مهم در اینجا، لزوم داشتن اقتدار در نهاد حاکمیت است. به عبارتی، می‌توان توجه به نهاد فرمانروایی را یکی از مؤلفه‌های هویت ایرانی دانست. شهریار «تا زمانی که می‌توانست آرامش و امنیت مردم را فراهم کند و آنان را به اطاعت وادارد، اراده او فراتر از قوانین یا سنت‌های زمینی بود. به سخن دیگر، فرمانروایی او، مشیت الهی شمرده می‌شد و مشروعیتش سرچشمه در فرّه ایزدی داشت» (کاتوزیان، ۱۳۹۹: ۶۳). باید اشاره کرد که پادشاه دادگر، مقتدر، خردورز و دارای فرّه ایزدی از عناصر مهم اندیشه ایران شهری است (ن.ک. طباطبایی، ۱۳۸۳: ۱۴۳).

در آثار زیدری (هم نفثه‌المصدر و هم سیرت جلال‌الدین منکبرنی) جلال‌الدین، محور بحث است. به هنگام تقریر نفثه‌المصدر، چهار سال از مرگ جلال‌الدین گذشته است و زیدری که خود زمانی در دربار او منشی بود، در سوگ او سخن می‌گوید؛ اما اوصاف جلال‌الدین را توسعه می‌بخشد و او را در حد شهریار آرمانی اعتلا می‌دهد و به این شکل، دال‌های دیگر را حول این هسته گفتمانی مفصل‌بندی می‌کند.

یکی از روش‌های زیدری برای قراردادن جلال‌الدین در این نقش، تأکید بر بُعد دینی اوست. زیدری، جلال‌الدین را نماینده اسلام و در تقابل با کفر نشان می‌دهد. او را «سور و باروی ملت» (همان: ۴۵) می‌خواند؛ با این توضیح که ملت، مفهومی دینی دارد و با آنچه امروز از آن دریافته می‌شود، متفاوت است. برای نمونه، فارابی می‌گوید: «ملّۀ (دین و آیین) عبارت است از آرا و افعال وضع شده، به شرایطی که رئیس اول برای جمع وضع می‌کند و هدف او این است که به مدد بهره‌گیری مردمان از دین، به غرضی که در مورد آن‌ها دارد، نائل شود و یا به کمک آنان، به غرض مشخص برسد» (فارابی، ۱۳۷۸: ۲۹۴). در واقع، برخلاف مفهوم مدرن «ملت»، آنچه در دنیای پیشامدرن «ملت» تلقی می‌شده، جمع شدن افراد حول محور «دین واحد» بوده است. در اینجا نیز جلال‌الدین این جمع شکل گرفته حول محور «اسلام» را محافظت می‌کند و از این رو، در نظر زیدری شایسته ستایش است. چنین است عبارت «بانی اساس جهان بانی و مضحک ثغور مسلمانی» (همان: ۴۵)؛ «بخت خفته اهل اسلام»؛ «بانی اسلام» (همان: ۴۷). از سوی دیگر، به جنبه‌های ملی او می‌پردازد و او را چنین وصف می‌کند: «سوار میدان سلطنت» (همان)؛ «شمع مجلس سلطنت»؛ «گل بستان شاهی»؛ «نور دیده سلطنت» (همان: ۴۷)؛ «نقطه دایره ملک و جهانداری و واسطه قلاده سلطنت و شهریاری» (همان: ۷۲). نیز او را به پیشینه تاریخی و اساطیری ایران پیوند می‌زند و او را با کیخسرو، این خوش‌نام‌ترین و خردمندترین شاه اساطیری ایران قیاس می‌کند و می‌گوید: «کیخسرو بود، از چینیان انتقام کشید و در مگاک رفت» (همان).

عباسی و عظیمی (۱۳۹۵) از «کانونی‌سازی» در روایت نفثه‌المصدر و تأثیری که بر مخاطب می‌گذارد، سخن می‌گویند و در ادامه به تأثیر «لحن عاطفی و جادوی کلام راوی» در ستایش از جلال‌الدین می‌پردازند و می‌نویسند: «راوی از شخصیتی کاملاً ساده و معمولی که در جایگاه شاه ضعف‌هایی نیز دارد، قهرمانی ستوده‌صفت و خدای گونه می‌سازد که خواننده همراه و هم‌سو با نویسنده، آن را بزرگ می‌شمارد» (عباسی و عظیمی، ۱۳۹۵: ۲۸)؛ اما در پژوهش حاضر، سخن بر سر این است که قراردادن جلال‌الدین در مقام شهریاری ستوده‌صفت، در راستای شکل‌دهی گفتمانی است که در پی مقاومت در برابر مغول است. با این توضیح که تنها دستاویز برای بازیابی هویت در معرض خطر در آن زمان، قهرمانی است که از نهاد شاهی پیشین بازمانده و لازمه

ساختن شاهی قابل اتکا از او، شکوه‌بخشی به اوست. زیدری، جلال‌الدین را «خودی» می‌داند و می‌کوشد بر ویژگی‌های مثبت او تأکید کند و کنش‌های منفی او را فروبکاهد و حتی می‌توان پا را از این فراتر گذاشت و گفت که «دیگری» در نسبت با شهریار محبوب زیدری تعریف می‌شود. به بیان بهتر، هر که جانب جلال‌الدین را گرفته باشد، در زمره خودی‌ها قرار می‌گیرد و هر که چنین نباشد، «دیگری» است و مستحق نقد کوبنده؛ برای نمونه، وی در متن، اشخاصی از جمله شرف‌الملک شرف‌الدین، اوترخان، جمال علی عراقی و ملک مسعود (والی آمد) را مورد انتقاد قرار می‌دهد و با دشنام و گاه آوردن تعابیر رکیک از آنها یاد می‌کند.

ذکر این نکته لازم است که زیدری به این دلیل که به‌هنگام نوشتن نفثه‌المصدر در درباری جز خوارزمشاهیان و مغول بود، توان و امکان نقد داشت؛ هم نقد به مغولان و هم به ارکان حکومت خوارزمشاهیان؛ اما در همین نقدها هم آنچه متوجه شخص جلال‌الدین است، تلطیف‌شده و در قالب الفاظ نیکوست: «عقاب عقاب در شتاب و مجلس اعلی در شراب...» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۴۰) و حتی می‌توان بخشی از آن را در زمره نصایحی دید که در طول تاریخ سیاسی ایران، افراد مهمی چون غزالی و خواجه نصیرالدین طوسی به آن اهتمام ورزیده بودند. ضمن تأکید بر اینکه زیدری همواره سهم جلال‌الدین در آن وضعیت را کم‌رنگ بیان می‌کند.

در گفتمان مقاومتی که در نفثه‌المصدر مشاهده می‌شود، شهریار آرمانی، دال مرکزی و هسته گفتمانی است و گفتمان مقاومت پیرامون آن شکل می‌گیرد. در مقابل این گفتمان، گفتمان قوم مغول قرار می‌گیرد. می‌توان گفت نفثه‌المصدر در موقعیتی نوشته شده است که امید ایرانیان از دست رفته و فضای غم و اندوه حاکم است؛ چنان که از نام کتاب زیدری هم برمی‌آید: «بنابراین، زیدری برای علت‌یابی این شکست و تحلیل فضای اندوه‌زده پس از حمله مغول، جماعتی را مقصر می‌داند که در جایگاهی هم‌ارز مغول قرار می‌گیرند؛ برای نمونه، می‌گوید: «در آن وقت که دیگران عشق می‌باختند [مغول] اسپ تاخته» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۵۳). در اینجا «دیگران» دال شناوری است که به حوزه گفتمان‌گویی یا میدان گفتمان هدایت شده و به عبارت دیگر، گفتمان مقاومت آن را طرد کرده است. این دیگران، نموده‌های دیگری نیز دارد. در بخش‌هایی از نفثه‌المصدر، گلائی زیدری از این است که در این وضع، تنها نگرانی مغولان نیستند «حرامیان جهت آن حرام‌ریزه، در مکامن عقاب چون عقاب گرسنه دهان گشاده و صعالیک به طمع آن خواسته، از شاهین، پرواز؛ و از شیر، زهره فراخواسته...» (همان: ۱۱). در واقع، دلیل امن نبودن راه‌ها را حضور مغولان نمی‌داند و نکته جالب و شایسته تأمل دیگر، یکسان‌دیدن تاتار و خوارزمی است؛ مثلاً «بر اینکه تقریباً الی الله به اسم تاتار و خوارزمی قربانی کنند، اتفاق می‌کردند» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۶۶). به عبارتی، در بخش‌هایی از نفثه‌المصدر، خوارزمشاهیان نیز در زمره «دیگری‌ها» قرار می‌گیرند و به تعبیر لاکلاو و موف، زنجیره هم‌ارزی بین تاتار و خوارزمی تشکیل می‌شود و از آن‌ها غیریت‌سازی می‌شود تا به این شکل، ویژگی‌های منفی خوارزمشاهیان از گفتمان مقاومت بر ساخته، طرد شود و آنچه نقش حایل را بین این دو گفتمان بازی می‌کند، در نگاه زیدری، شهریار آرمانی او، جلال‌الدین است.

در نمونه‌ای دیگر، این زنجیره هم‌ارزی با لشکریان برقرار می‌شود. سخن از مقاومت‌های فیزیکی خارج از بحث پژوهش حاضر است؛ اما آنچه باید بدان اشاره شود، «تحلیل زیدری» از چگونگی مقاومت لشکریان است. در اینجا زیدری می‌گوید: «جواب تاتار چگونه به لشکری دهند که به دست خویش جناح آن شکسته‌اند و قلب آن به انواع تعدی بی هیچ موجبی که از آن جانب باعث شود، خسته؟!» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۲۸). به عبارتی، لشکریان را در گفتمان خود وارد می‌کند و احیاناً کم‌فروشی ایشان را چنین توجیه می‌کند که پیش از این در وضعیت مناسبی نبوده‌اند. این نکته، از این جهت اهمیت دارد که بخشی از گفتمان مقاومت با تحریض و تأکید بر قهرمانی‌ها تقویت می‌شود. توجه به الفاظی که برای خودی‌ها به کار می‌برد، مقصود را روشن‌تر می‌کند: «قلب»

لشکر «خسته» (زخمی) شده است؛ از نظر بلاغی، قلب را هم می‌توان به معنی دل دانست و هم به معنی محدوده مهم وسط لشکر. درحقیقت، زیدری برای خودی‌ها از الفاظی با بار معنایی عاطفی بهره می‌گیرد، مبدا که قهرمانی‌هایشان نقض شود. در نمونه دیگر، نقد زیدری متوجه کسانی می‌شود که به گفتمان مغول ورود کرده‌اند: «و پیش از آنکه... و مردم چون دل از دولت بگیرند، چنان که در طبایع است، دست به اموال ارباب دولت دراز کنند تا بر آن جمله که واقع شد، جهت دفع مضرت را "دفع بالتی هی احسن السیئة" سر به طاعت تاتار درآورند و دفاين و خزاین متمیمان پادشاه اسلام بدیشان سپارند...» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۶۴). در این نمونه، از جلال‌الدین با عبارت «پادشاه اسلام» نام برده شده است. از سوی دیگر، چنین اشاره می‌کند که طبایع مردم در زمان دل‌برگرفتن از دولت همین است و به عبارتی، توجهی برای طاعت تاتار می‌یابد. پیش‌تر به تقویت گفتمان با تأکید بر قهرمانی‌ها اشاره شد. در اینجا باید گفت که کاهش و تلطیف نکات منفی نیز یکی از شگردهای تقویت گفتمان است؛ به این شکل که مطابق قاعده برجسته‌سازی و به حاشیه‌رانی که در پی منطق تفاوت و منطق هم‌ارزی می‌آید، آنچه مطلوب گفتمان نیست، نادیده گرفته می‌شود و به اصطلاح، به حاشیه‌رانده می‌شود. در توضیح این مطلب باید گفت نگاه کلی زیدری به ورود به دستگاه مغول، نگاهی کاملاً منفی است و در همین نمونه‌ای که بیان شد نیز سویه‌هایی از انتقاد به وضوح دریافت می‌شود؛ اما پذیرش طبیعت مردم و تخفیف به‌زعم وی، خطای آنها، در راستای شکل‌دهی به گفتمان مقاومت انجام می‌گیرد. همان‌طور که از تاریخ برمی‌آید، یکی از راه‌های حفظ هویت ایرانی در هنگام شکست، ایجاد تغییر به‌صورت آهسته و پیوسته در قوم حاکم بوده است؛ همان‌طور که در سال‌های بعد، کسانی همچون خاندان جوینی به‌خوبی آن را به‌انجام رساندند؛ اما نکته این است که در تحلیل گفتمان، باید به نگاهی در زمانی و بر زمانی قائل شد. گفتمان مقاومت در بدو شکل‌گیری، مختصات و مؤلفه‌هایی دارد که در طی زمان تغییر می‌کند. همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، لاکلائو و موف به تثبیت معنا عقیده ندارند و مفصل‌بندی را امری نسبی، تلقی می‌کنند. در اینجا نیز باید به مختصات گفتمان مقاومت در زبان زیدری توجه کرد.

۲-۱-۲. دال دین

عنصر دین پس از حمله مغول و در دوره ایلخانان، خود را در محو اسماعیلیان از صحنه سیاسی، برانداختن خلافت عباسی و به تبع آن، گسترش شیعه امامی نشان می‌دهد؛ اما آنچه در ابتدای حمله و زمان نگارش *نقشه‌المصدر* باید مورد توجه قرار گیرد، یکی هویت‌سازی براساس اسلام و کفر است و دیگری، توسل و تمسک به عنصر دین در بحران‌هاست که این‌ها از دو جهت حاصل می‌شود: ۱. جنبه التیام‌بخش دین و ۲. جنبه انگیزه‌بخش دین.

الف) جنبه التیام‌بخش دین

یکی از نمودهای دین در *نقشه‌المصدر*، خود را در بهره‌گیری زیدری از آیات قرآن نشان می‌دهد چنان‌که زیدری در اثر خود، ۹۲ بار از آیات قرآن بهره می‌گیرد. گاه این آیات جنبه التیام‌بخشی دارد؛ برای نمونه، «عسی أن تکرهوا شیئاً و هو خیر لکم» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۳۱). در واقع، زیدری مؤلفه دین را در خدمت گفتمان خویش درمی‌آورد تا به این شکل، بار مصیبت را سبک کند. نمونه دیگر، سخنانی است که در باب احتمال مرگ خود بیان می‌کند: «تعبیر حال، دال شد که عنقای روح از عین این عاریت‌خانه به قاف عقبی می‌رود، حمام سدره‌نشین از قفص تنگ قالب، به برج اصلی می‌پرد» (همان: ۹۰). تشبیه روح به عنقایی که با مرگ به قاف می‌رود یا کبوتری که به برج اصلی می‌رود؛ تلاش‌های زیدری برای کاهش بُعد منفی مرگ، به کمک باورهای دینی است. به بیان دیگر، زیدری تأکید می‌کند که زندگی اصلی، جای دیگر و در جهان دیگری است. از سوی دیگر، گفتمان رقیب را خالی از دین معرفی می‌کند و به نوعی با محوریت دین، دست به غیریت‌سازی می‌زند. در این راستا، با اشاره به بی‌ارزشی دنیا قصد تسکین دارد:

«به کدام خوشی که داری، بیش این عمر بی‌فایده می‌خواهی؟ ... و لدار الآخرة خیر و لنعم دار المتقین» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۱۰۷). در منطلق تفاوت، این بحث برای «خودی» مطرح می‌شود و گویی که وقتی زیدری همه چیز را ازدست‌رفته می‌بیند، سعی می‌کند بر بدی‌های آن تأکید کند. ضمن اینکه باور به جهان دیگر را متعلق به گفتمان خود و طردشده از گفتمان رقیب معرفی می‌کند و از سوی دیگر، جغرافیای در سیطره مغول و طبیعتاً خارج از سیطره «متقین» را بی‌ارزش تلقی می‌کند. به این بحث، ذیل دال سرزمین نیز پرداخته می‌شود. در جای دیگر نیز مشابه همین تقابل را بیان می‌کند: «اگر سعادت اسلام را مدخر است... و اگر کار نوعی دیگر است، خانه‌ای کاندرو نخواهی ماند/ سال عمرت چه ده چه صد چه هزار» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۳۴). باید توجه کرد که زیدری «خودی» را اهل اسلام می‌خواند و «دیگری» همواره در تقابل با اهل اسلام قرار می‌گیرد.

سویه دیگر مؤلفه دین و اهمیت و جایگاه تسکین بخش آن، در اشاره زیدری به آرزوی سفر حج در میان حمله تاتار مشاهده می‌شود (ن.ک. زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۶۴).

ب) جنبه انگیزه بخش دین

در بخش پیشین از آیات التیام بخش، سخن گفته شد. در این بخش، لازم است ابتدا به آیاتی اشاره شود که جنبه تحریض و برانگیختن مخاطب را دارد؛ از جمله: «لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرِ أُولَى الضَّرِّ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۳۵) و «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ انفِرُوا جَمِيعاً» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۳۹) که در این نمونه‌ها زیدری هم‌وطنان خود را به ایستادگی در برابر مغول دعوت می‌کند.

در متن نفثه‌المصدور تقابلهایی مشاهده می‌شود که در سویی خودی است و در سوی دیگر غیر خودی. یکی از ویژگی‌های ممیزه خودی از غیر خودی، گنجیدن در دایره اسلام است. برای مثال، در وصف سلحشوری‌های جلال‌الدین و دریغ از مرگ او می‌گوید: «مردمک چشم اسلام در محجر ظلام و دیده نجات خیره...» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۴۲). چنین است وقتی در نمونه‌ای که پیش‌تر ذکر شد، پادشاه نماینده اسلام معرفی می‌شود. گاه از این فراتر می‌رود و تقابلی بین سلطان و شیطان می‌سازد: «در اصحاب مشأمه در عرصات حضرت، حشر گشته و میمنه بی‌خبر، احزاب شیطان پیرامن جناب سلطان فرو گرفته و میسر، غافل» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۴۳) و مسلم است که مقصود از احزاب شیطان، سپاه مغول است. به طور کلی، مغول را لشکر کفر در نظر می‌گیرد و پیوسته، تقابلهایی بین کفر و اسلام می‌سازد؛ یکی از این نمونه‌ها تشبیه جلال‌الدین به امیر مؤمنان است: «سد یا جوج تاتار، گشاده گشت و اسکندر، نی. در خیبر کفار بسته شد و حیدر، نی...» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۴۲) که به نظر می‌رسد ساختن این تقابله‌ها به منظور تقویت روحیه و به عبارتی تحکیم پایداری در برابر سپاه مغول است. اشاره به اسکندر نیز که باز هم در متن تکرار شده، از جمله «گفتی سکندر در میان ظلمات، گرفتار و آب حیات تیره» (همان: ۴۲)، با توجه به قرینه‌سازی او با شخصیت ذوالقرنین در قرآن، حامل معناست؛ از این جهت که ذوالقرنین در برابر قوم یا جوج و مأجوج، سد کشید و در این تعبیر، مغولان با قومی هم‌ارز تلقی شده‌اند که انسان‌نما و درنده‌خو هستند و از نسل آدم و حوا هم نیستند. ضمن اینکه در منابع تاریخی پیش از مغول، یکی از روایت‌های نسبتاً رایج این است که یا جوج و مأجوج با ترکان، تبار مشترک دارند (ن.ک. طبری، ۱۳۸۷ق، ج ۱: ۲۰۱) و در منابعی، قوم یا جوج و مأجوج همان مغولان هستند (ن.ک. سعیدی و جرفی، ۱۳۹۶: ۸۷-۸۳). در نمونه‌ای که زیدری ذکر می‌کند، جلال‌الدین در مقام اسکندری قرار می‌گیرد که مطابق قرآن، تنها کسی است که در برابر این قوم نانسان ایستادگی کرده‌است.

۲-۱-۳. دال وطن و سرزمین

وطن با هویت آمیختگی اساسی دارد. پیش‌تر گفته شد که هویت در تقابل با «غیر» مفهوم می‌یابد. در اینجا باید اشاره کرد که وطن، مرزی برای خود و غیر، ایجاد می‌کند و بنابراین، مؤلفه‌ای است که حتی مدارا و تساهل برای آن معنا نمی‌یابد. در گفتمان‌هایی که مردم یک سرزمین را دربرمی‌گیرند، مفهوم وطن یکی از نقطه‌های اتکا برای شکل‌دهی گفتمان در نظر گرفته می‌شود. در گفتمان حاضر نیز مرز و جغرافیا اهمیت ویژه‌ای می‌یابد.

در دوره اسلامی، توجه به وطن با نظر به حدیث «حَبَّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ» مایه‌های عرفانی نیز به خود گرفته است؛ اما نه در این حد که از وطن خاکی غفلت شود. تا آنجا که هنگامی که جنبه خاکی و زمینی صوفیه بر جنبه‌های معنوی و قدسی ایشان غلبه می‌کرده، وطن به معنای زمینی اهمیت می‌یافته است: «نمونه این دو نوع بینش را در عین‌القضات می‌بینیم که چنین شیفته الوند و همدان است [شکوی الغریب، ۵] با آنکه در یک زاویه بینش دیگر، خود را از عالم ملکوت می‌داند [کلمات ذوقیه، ۴۶۳]» (شفیعی کدکنی، ۱۳۵۲: ۱۰).

وطن در نگاه زیدری، مفهومی است که هم به پیوند عاطفی اشاره دارد و هم به پیوند جغرافیایی. برای نمونه، در بیشتر موارد نه به معنای امروزی آن، بلکه به معنی شهر و دیار است و از وطن سخن می‌گوید و «زیدر» و «خراسان» را طلب می‌کند. برای مثال، از «وطن مألوف» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۵۴) یاد می‌کند و منظور او زیدر است. در جای دیگر در مقام وصیت، از وطن خود یاد می‌کند و می‌گوید: «چون ودیعت حضرت ... در غربت تسلیم کرده آید، ... تابوت قالب را ... به زیدر رسانند» (همان: ۵۵). از سوی دیگر، اظهار اندوه برای تمام جغرافیایی که مغول آن را تصرف کرده است، نمودی از حب وطن در نظر گرفته می‌شود.

تعلق خاطر زیدری به وطن و دیار، در جای‌جای متن به چشم می‌خورد؛ از جمله اینکه «گزار گوی بوده است آن که "و کلّ مکان یُنبتُ العزَّ طیب" بر زبان رانده؛ درد فراق نیازموده است آن که "تلقى بكلّ بلادٍ إن حَلَّتْ بها/ أهلاً بأهل و جیراناً بجیران" گفته است» (همان: ۱۱۹).

نکته دیگر، نگاه به وطن به معنایی که ذکر شد- با تأکید بر محبوب یا ممدوح است. در واقع، گاهی وطن در نگاه زیدری به خودی‌خود ارزشمند نیست و «مکین» به «مکان» ارزش می‌دهد و در اینجا است که دال وطن از عنصر، به وقته تبدیل می‌شود. این بخش از نگاه زیدری به وطن، با تکیه بر دال دین که پیش‌تر توضیح داده شد، در پیوند است. به عبارتی، گنجیدن در دایره اسلام به قدری اهمیت می‌یابد که بعد جغرافیایی وطن - اگر به دارالکفر تبدیل شود- از اعتبار می‌افتد و صرفاً وقتی ارزشمند است که دارالاسلام باشد و در سیطره نماینده اسلام یعنی جلال‌الدین قرار بگیرد.

برای نمونه، در اینجا از حب وطن سخن می‌گوید: «تمنی حب وطن و هوای اهل و مسکن، زمام ناچه طبع سوی خراسان ... می‌کشید» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۱۰۷)؛ اما بعد تأکید می‌کند که «چه وطن؟ و کدام مسکن؟ و ما حبّ الدیار شغفن قلبی/ ولکن حبّ من سکن الدیار» (همان). در جای دیگر که از هوای وطن می‌گوید نیز بر «لأهلها» تأکید می‌کند: «اگر فرقت خانه و وطن، منغص این حال نبودی، جمعیتی تمام دارمی و اگر هوای خراسان بر آتشم ندادی، غم‌های جهان باد پندارمی»؛ «و من مذهبی حبّ الدیار لأهلها» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۱۱۸). درحقیقت، می‌توان گفت در گفتمان مقاومتی که زیدری شکل می‌دهد، از آنجاکه شهریار آرمانی، دال مرکزی است؛ وطن را نیز در نسبت با او در نظر می‌گیرد و وطن که در مقام عنصر، شامل شهر و دیار می‌شود، در قالب گفتمان منتخب، به وقته‌ای تبدیل می‌شود که هم تصرف‌شده به دست مغولان است (حال آنکه پیش‌تر در سیطره شاه محبوب بود)

و هم به واسطه دیارِ ممدوح و محبوب بودن، حامل ارزش است. می‌توان گفت زیدری از این بحث بهره می‌گیرد تا با هر که در این تلاطم عاطفی و روحی است، همدلی کند.

۲-۱-۴. قضا و قدر و بخت

صورت ازلی فرهنگ ایرانیان جنبه اساطیری دارد (شایگان، ۱۳۹۳: ۱۹۳). یکی از نمودهای این تفکر، خود را در اعتقاد به دخیل بودن آسمان‌ها در سرنوشت آدمی نشان می‌دهد. یکی از باورها و عقایدی که زیدری به آن پرداخته و در گفتمان خود مفصل‌بندی کرده است، اعتقاد به قضا و قدر است. این باور در جای‌جای متن *نفثه‌المصدرور* مشاهده می‌شود. البته باید اشاره کرد که بخشی از آن به اشعری بودن زیدری در اصول مربوط است. برای نمونه، می‌گوید: «تدبیر در میدان تقدیر چون گوی، سرگردان شده» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۲). یا «لکن چه سود؟! چون مدت دولت به انقضا رسیده بود و نوبت مُلک و سلطنت به انتها آمده...» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۳۷). نیز به دنبال این تفکر، به سبب مصائب حاصل، از جفای «ایام» و «گردون» گله و شکایت می‌کند: «سیلاب جفای ایام، سرهای سروران را جفای خود گردانیده» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۱) و «گردون دون پرور هیچ کسری را بی کسری نگذاشته. جهان جهان هیچ تبع را تبع نگشته است» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۴۹). یا اینکه بر این تأکیدی کند که وضعیت، برای همه یکسان است و عاقبت نیستی است؛ «کدامین سرو را داد او بلندی / که بازش خم نداد از دردمندی؟» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۴۹). علاوه بر این، گاه سرنوشت محتوم را همان می‌داند که پیش آمده است: «زمام بسط و قبض لیلیقی قدراً مقدوراً و لیلیقی الله امرأ کان مفعولاً به مخثنی نه مردی نه زنی داده...» (همان) یا «مرگ به‌انبوه جشن است. در کوی تو مرده په که از روی تو دور» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۳۴). زیدری، تاریخ قوم مغلوب را می‌نویسد؛ اما آن را چنان بیان می‌کند که خطایی متوجه حکومت محبوب و شاه مخدومش نشود. به این منظور، به عناصری متوسل می‌شود که بار مسئولیت از دوش ایرانیان برداشته شود.

نکته دیگر این است که او در مفصل‌بندی این دال، قوت زنجیره گفتمانی رقیب را به چالش می‌کشد و تأکید می‌کند که سلطه‌یابی آن نه لزوماً ثمره توانمندی، که صرفاً رخدادی تصادفی است و از این رو، گفتمان مقاوم می‌تواند امیدوار باشد که این گفتمان مسلط را به زیر کشد. یکی از شگردهای زبانی زیدری برای بیان این غیریت‌سازی، ساختن تقابلهایی است که در آن ضعیفی (گفتمان رقیب) بر نیرومندی (گفتمان خودی) غلبه کرده است که در کنار ابراز اندوه از مغلوب شدن، به نوعی تأکید بر گذشته پرشکوه و تشویق به بازیابی نیروی ازدست‌رفته است. نمونه‌هایی از این تقابلهای در قالب جدولی در ادامه بیان می‌شود:

جدول ۱: تقابلهای زبانی نفثه‌المصدرور

سوی همیشه مغلوب شده	سوی همیشه مغلوب شده
شمع سلطنت	پروانه
تهلان بیخ‌آور رجا	رُخا
بلاک هندی	برگ هندبا
بنای سنمار	بوتیمار
سنقر	تیهو
غضنفر	آهوی ضعیف
خورنق شاهی‌بنیاد	خدرنق واهی‌نهاد
ملک‌الموت	مُرده

۲-۱-۵. مبارزه برای شرافت

زیدری وقتی از آنچه بر او گذشته، سخن می‌گوید، بر جسارت و روحیه مبارزه‌گری «خود» تأکید می‌کند: «هما خُطْنَا: إِمَّا إِسَارٌ وَ مِئَةٌ / و إِمَّا دَمٌ و الْقَتْلُ بِالْحَرْ أَجْدَرُ» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۳۷). در این نمونه، ریخته‌شدن خون و کشته‌شدن به‌این دلیل که برای شرافت است، ارزش تلقی می‌شود. نیز در این مثال: «به‌موجب لن قتل دون نفسه فهو شهید... چون خدنگ مرگ هرآینه بر جان، خوردنی است، آن به که خود را نشانه عار و ننگ نگردانی» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵: ۸۷) کشته‌شدن در راه مبارزه با مغول را در مقابل عار و ننگ قرار می‌دهد و این‌چنین، روحیه مبارزه‌گری برای شرافت را تقویت می‌کند. نکته مهم آنکه زیدری، مبارزات قوم مغول را فاقد ارزش معرفی می‌کند و همواره بر توحش و ناجوانمردی آنان در جنگ تأکید می‌کند.

۳- نتیجه‌گیری

اساساً مقاومت برای قوم مغلوب، معنا و مفهوم می‌یابد. زیدری نسوی نیز *نفته‌المصدر* را به‌عنوان تاریخ قوم مغلوب، می‌نویسد و در آن در پی شکل‌دهی گفتمانی است که در پژوهش حاضر از آن تعبیر به «گفتمان مقاومت» شده است. در این گفتمان، هسته و دال مرکزی، شهریار آرمانی است که جلال‌الدین در این مقام می‌نشیند. زیدری، گفتمان مقاومت را پیرامون شخص جلال‌الدین شکل می‌دهد و با تأکید بر دلاوری‌های او و برجسته‌سازی ویژگی‌های نیک او و ازطرفی حذف و به‌حاشیه‌رانی نقدهایی که به او وارد است، او را در جایگاه شهریار آرمانی می‌نهد. در این میان، اطرافیان جلال‌الدین و آن‌ها که از نظر سیاسی نقدهایی به عملکردشان وارد است، از گفتمان طرد می‌شوند و وارد حوزه گفتمان‌گویی می‌شوند و به‌این ترتیب، زیدری از جماعتی یاد می‌کند که هم‌ارز و هم‌رده مغول هستند و با غیریت‌سازی، آنها را از گفتمان خودی خارج می‌کند. بار شکست خودی‌ها بر دوش این جماعت دیگری است و به‌کلی، خطایی متوجه خودی‌ها نیست. دال‌های شناور دیگر: دین، وطن و قضا و قدر، و مبارزه برای شرافت هستند که حول محور شاه آرمانی مفصل‌بندی می‌شوند. دین مؤلفه‌ای است که جلال‌الدین، نماینده و مصداق‌اعلای آن در نظر گرفته می‌شود و به‌این ترتیب است که از لشکر مغول، تعبیر به لشکر کفر می‌شود. دین در جنبه التیام‌بخش و جنبه انگیزه‌بخش خود، در گفتمان مقاومت مفصل‌بندی می‌شود. درباب وطن باید در نظر داشت که تفاوتی بین مفهوم وطن در متون تاریخی با متون معاصر وجود دارد و ضمن این نکته، آنچه زیدری از وطن می‌گوید، در نسبت با جلال‌الدین، شهریار آرمانی مخدوم او، مفهوم می‌یابد و در کنار آن، جغرافیای در سیطره مغول را در بر می‌گیرد. درباب دال قضا و قدر باید گفت تأکیدی که زیدری بر تصادفی‌بودن غلبه مغول می‌کند، از این جهت در گفتمان مقاومت، اهمیت می‌یابد که در قوم مغلوب انگیزه مبارزه و غلبه ایجاد می‌شود. گویی که قوم غالب شکست‌ناپذیر نیست و امکان بازیابی قوا و غلبه بر آن‌ها همچنان پابرجاست و به‌این ترتیب، دال تهی قضا و قدر به وقته‌ای در گفتمان تبدیل می‌شود. هم‌سو با این دال، دال مبارزه برای شرافت، به جنگ و کشته‌شدن در گفتمان خودی، ارزش می‌بخشد و گفتمان رقیب به‌این دلیل که اساساً فاقد ارزش‌های انسانی است، از این عنصر نیز بی‌بهره است. به‌طور کلی، به نظر می‌رسد زیدری توانسته در زمانی که ایرانیان در غم و بهت از حمله وحشیانه مغول هستند، در اثر خود، گفتمان مقاومتی را پیرامون دال مرکزی شهریار آرمانی شکل دهد و به‌این شکل، سعی در ترمیم و تخفیف آثار شکست کند.

فهرست منابع

- جوینی، علاءالدین عطاملک. (۱۳۸۷). *تاریخ جهانگشای جوینی*. ج ۱. براساس نسخه علامه محمد قزوینی. به اهتمام احمد خاتمی. تهران: علمی.
- حبیبی‌زاده، زهرا؛ برجساز، غفار. (۱۳۹۷). «حسرت بر گذشته از بن‌مایه‌های اصلی ادبیات پایداری در نفثه‌المصدر». *ادبیات دفاع مقدس*، شماره ۲، صص ۶۴-۵۳.
- حکیم‌آذر، محمد. (۱۳۹۴). «تحلیل محتوای نفثه‌المصدر نسوی». *پژوهش‌نامه ادبیات تعلیمی*، سال هفتم، شماره ۲۷، صص ۱۴۲-۱۱۵.
- خدادادیان، مهدی؛ اسداللهی، خدابخش (۱۳۹۸). «تحلیل نفثه‌المصدر از منظر نشانه‌شناسی فرهنگی». *نشرپژوهی ادبی*، سال ۲۲، شماره ۴۵، صص ۹۱-۱۱۸.
- داوودی، میترا؛ حجازی، محمدجواد؛ و سلطانی، سیدعلی اصغر. (۱۴۰۰). «منازعات گفتمانی در غزلیات حافظ مبتنی بر نظریه گفتمان لاکلاو و موف». *مطالعات ادبیات تطبیقی*، شماره ۵۹، صص ۳۸-۹.
- ریاحی زمین، زهرا؛ جمالی، صدیقه. (۱۳۹۴). «نگاهی به تصویرپردازی در نفثه‌المصدر». *متن‌شناسی ادب فارسی*، شماره ۳ (۲۷)، صص ۱۸-۱.
- زیدری نسوی، شهاب‌الدین محمد. (۱۳۸۵). *نفثه‌المصدر*. تصحیح و توضیح دکتر امیرحسین یزدگردی. تهران: توس.
- سعیدی، مدرس؛ جرفی، مصطفی (۱۳۹۶). «باجوج و مأجوج: تحولات شناختی مسلمانان درباره زیستگاه آنان تا دوره مغول». *تاریخ و تمدن اسلامی*، شماره ۲۵، صص ۱۰۰-۷۷.
- سلطانی، سیدعلی اصغر. (۱۳۸۳). «تحلیل گفتمان به مثابه نظریه و روش». *مجله علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم*، شماره ۲۸، صص ۱۵۳-۱۸۰.
- شایگان، داریوش. (۱۳۹۳). *بت‌های ذهنی و خاطره‌آزلی*. تهران: فرزانه روز.
- شریف‌پور، عنایت‌الله؛ بصیری، محمدصادق؛ و افتخاری، طاهره. (۱۳۹۸). «واکاوی نموده‌های مبارزه و پایداری در نفثه‌المصدر». *ادبیات پایداری*، شماره ۲۱، صص ۱۹۷-۱۷۹.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۵۲). «تلقی قدما از وطن». *نشریه الفبا*، شماره ۲، صص ۲۶-۱.
- صدراپی، رقیه؛ صادقی، معصومه. (۱۳۹۷). «تحلیل گفتمان ناسیونالیستی در مجموعه اشعار احمد شاملو». *متن‌پژوهی ادبی*، دوره بیست‌ودوم، شماره ۷۵، صص ۲۰۶-۱۷۵.
- طباطبایی، سیدجواد. (۱۳۶۸). *درآمدی فلسفی بر تاریخ اندیشه سیاسی در ایران*. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- طباطبایی، سیدجواد. (۱۳۹۶). *زوال اندیشه سیاسی در ایران*. تهران: کویر.
- طبری، محمدبن جریر. (۱۳۸۷ق.). *تاریخ الامم و الملوک*. تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم. بیروت: روائع التراث العربی.

- عباسی، حبیب‌الله؛ عظیمی یان چشمه، الهه (۱۳۹۵). «مغلطه تأثیر عاطفی در بازنمایی تاریخ (نگرشی انتقادی بر تاریخ‌نگاری شهاب‌الدین نسوی در سیرت جلال‌الدین و نفثه‌المصدور)». *متن پژوهش ادبی*، سال ۲۰، شماره ۶۷، صص ۳۵-۷.
- فازابی، ابونصر. (۱۳۷۸). «الملة» (آشنایی با میراث کتاب الملة). ترجمه محسن مهاجرنیا. *مجله علوم سیاسی*، سال دوم، شماره ۶، صص ۲۹۳-۳۱۶.
- کاسیرر، ارنست. (۱۳۹۰). *فلسفه صورت‌های سمبلیک، جلد دوم: اندیشه اسطوره‌ای*. ترجمه یدالله موذن. تهران: هرمس.
- کربن، هانری و همکاران. (۱۳۸۱). *روح ایران*. با مقدمه داریوش شایگان. ترجمه محمود بهفروزی. تهران: پندنامک.
- نصیری، پریسا؛ طالبیان، یحیی. (۱۴۰۱). «نگاهی انتقادی بر نفثه‌المصدور از منظر تحلیل گفتمان نورمن فرکلاف». *پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، سال چهارم، شماره ۷، صص ۳۸۶-۳۶۰.
- هادیان، مرتضی؛ ثابت‌زاده، منصوره؛ و تنهایی، حسین. (۱۳۹۷). «گفتمان شعوبی در آرای ناصر خسرو قبادیانی (براساس الگوی تحلیل گفتمانی لاکلاو و موف)». *پژوهش‌نامه ادبیات تعلیمی*، شماره ۴۰، صص ۲۲۶-۱۹۶.
- همایون کاتوزیان، محمدعلی. (۱۳۹۹). *ایران جامعه کوتاه‌مدت و ۳ مقاله دیگر*. ترجمه عبدالله کوثری. تهران: نی.
- یورگنسن، ماریان؛ فیلیپس، لوتیز. (۱۳۸۹). *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نی.

References [In Persian]

- Abbasi, Habibollah & Azimi Yan-Cheshmeh, Elaheh (2016). "The Pathetic Fallacy in the Representation of History (A Critical View on Shihab al-Din Nasavi's Historiography in Sirat-e Jalal al-Din and Nafthat al-Masdur)". *Matn-pazhuhi-ye Adabi*, Year 20, No. 67, pp. 7-35. (in Persian)
- Al-Farabi, Abu Nasr (1999). "Al-Millah" (Introduction to the Heritage of the Book Al-Millah). Translated by Mohsen Mohajernia. *Majalle-ye Olum-e Siasi*, Year 2, No. 6, pp. 293-316. (in Persian)
- Cassirer, Ernst (2011). *The Philosophy of Symbolic Forms, Volume 2: Mythical Thought*. Translated by Yadollah Moqan. Tehran: Hermes. (Original work published in 1955).
- Corbin, Henry et al. (2002). *The Spirit of Iran*. With an Introduction by Daryush Shayegan. Translated by Mahmoud Behforouzi. Tehran: Pandnamek. (Original work: L'Âme de l'Iran, 1951, a collection of essays by various authors).
- Davoudi, Mitra; Hejazi, Mohammad Javad; Soltani, Seyyed Ali Asghar (2021). "Discursive Struggles in Hafez's Ghazals Based on Laclau and Mouffe's Discourse Theory". *Motaleat-e Adabiyat-e Tatbiqi*, No. 59, pp. 9-38. (in Persian)
- Farshidvard, Khosrow (1999). *On Literature and Literary Criticism*. Tehran: Amir Kabir. (in Persian)
- Hadian, Morteza; Sabetzadeh, Mansoureh & Tanhaei, Hossein (2018). "The Shu'ubiyya Discourse in the Views of Nasir Khusraw Qubadiani (Based on Laclau and Mouffe's Discourse Analysis Model)". *Pazhuhesh-name-ye Adabiyat-e Taelimi*, No. 40, pp. 196-226. (in Persian)
- Hakim-Azar, Mohammad (2015). "Content Analysis of Nasavi's Nafthat al-Masdur". *Pazhuhesh-name-ye Adabiyat-e Taelimi*, Year 7, No. 27, pp. 115-142. (in Persian)
- Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2010). *Discourse Analysis as Theory and Method*. Translated by Hadi Jalili. Tehran: Ney. (Original work published in 2002).

- Juvayni, Ala-ad-Din Ata-Malik (2008). *Tarikh-e-Jahan-goshay** [The History of The World-Conqueror]. Vol. 1. Based on the edition by Allameh Mohammad Ghazvini. Edited by Ahmad Khatami. Tehran: Elmi. (in Persian)
- Katouzian, Homa (Mohammad Ali) (2020). *Iranian History: A Short-Term Society and Three Other Essays*. Translated by Abdollah Kowsari. Tehran: Ney. (Original work: Iranian History and Politics: The Dialectic of State and Society, 2003).
- Khodadadian, Mehdi & Asadollahi, Khodabakhsh (2019). "Analysis of Nafthath al-Masdur from the Perspective of Cultural Semiotics". *Nasr-pazhuhi-ye Adabi*, Year 22, No. 45, pp. 91-118. (in Persian)
- Laclau, E. (1993). Power and representation. In M. Poster (ed). *Politics, Theory and contemporary culture*. New York: Columbia University press.
- Laclau, E. and Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politicts*. London: Veso.
- Macdonell, Diane (2001). *Theories of Discourse: An Introduction*. Translated by Hosseinali Nozari. Tehran: Farhang-e Gofteman. (Original work published in 1986).
- Riahi Zamin, Zahra & Jamali, Sedigheh (2015). "A Look at Imagery in Nafthath al-Masdur". *Matn-shenasi-ye Adab-e Farsi*, No. 3(27), pp. 1-18. (in Persian)
- Sadraei, Roghayeh & Sadeghi, Masoumeh (2018). "Analysis of Nationalist Discourse in Ahmad Shamlou's Poetry Collection". *Matn-pazhuhi-ye Adabi*, Vol. 22, No. 75, pp. 175-206. (in Persian)
- Saeidi, Modarres & Jarfi, Mostafa (2017). "Yājuj and Mājuj (Gog and Magog): The Cognitive Evolutions of Muslims about their Habitat until the Mongol Period". *Tarikh va Tamaddon-e Eslami*, No. 25, pp. 77-100. (in Persian)
- Shafiei Kadkani, Mohammad Reza (1973). "The Conception of Homeland by the Ancients". *Name-ye Alfba*, No. 2, pp. 1-26. (in Persian)
- Shayegan, Daryush (2014). *Bot-haye Zehni va Khatereye Azali* [Mental Idols and Eternal Memory]. Tehran: Farzan-e Rouz. (in Persian)
- Soltani, Seyyed Ali Asghar (2004). "Discourse Analysis as Theory and Method". *Majalle-ye Olum-e Siasi-e Daneshgah-e Baqir al-Ulum*, No. 28, pp. 153-180. (in Persian)
- Tabari, Muhammad ibn Jarir (1967). *Tarikh al-Umam wa al-Muluk* [History of the Prophets and Kings]. Researched by Muhammad Abu al-Fadl Ibrahim. Beirut: Rawa'eh al-Turath al-Arabi. (in Arabic)
- Tabatabai, Seyyed Javad (1989). *A Philosophical Introduction to the History of Political Thought in Iran*. Tehran: Daftar-e Motaleat-e Siasi va Beyn al-Melal. (in Persian)
- Tabatabai, Seyyed Javad (2017). *Zaval-e Andishe-ye Siasi dar Iran* [The Decline of Political Thought in Iran]. Tehran: Kavir. (in Persian)
- Tajik, Mohammad Reza (2000). *Discourse and Discourse Analysis*. Tehran: Farhang-e Gofteman. (in Persian)
- Zaydari Nasavi, Shahab al-Din Mohammad (2006). *Nafthath al-Masdur*. Corrected and Explained by Dr. Amir Hassan Yazdgerdi. Tehran: Tus. (in Persian)

پی نوشت ها:

أ (یورگنسن و فیلیپس از تعبیر «نظم گفتمانی» (order of discourse) فرکلاف بهره برده‌اند (ن.ک. یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۱۰۲-۱۰۳).

ب) «خلطی که مبتلا به در سینه از سینه بیرون افگند و مجازاً بر سخنی اطلاق شود که از شکوی و اندوه و ملال دل و تألمات درونی برخیزد و گوینده را بدان راحت و فراغی روی نماید» (زیدری نسوی، ۱۳۸۵، تعلیقات مصحح، ۵۶۷).

ج) بقره، ۲۱۶.

د) نساء، ۹۵.

ه) نساء: ۷۱.

و) برای مطالعه بیشتر درباره صورت ازلی و صور تمثیلی یا سمبلیک نگاه کنید به: کاسیرر، ۱۳۹۰: ۱۰۰.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی